De grootste mijlpalen van de middeleeuwen

Inhoud

476: De val van het Romeinse Rijk
711 – Moslimlegers vallen Europa binnen
793 – Het Vikingtijdperk begint
800-814: Karel de Grote stabiliseert Europa
1054 – De christelijke kerk splitst zich
1066 – De strijd om de Engelse troon
1094 – Spanje wordt heroverd
1096: De Eerste Kruistocht
1146-49 – De Tweede Kruistocht
1087-1192 – De Derde Kruistoch
t1241 – Mongolen verdwijnen uit Europa
1291 – De kruisvaarders worden uit het Midden-Oosten geschopt
1303 – De paus wordt gearresteerd
1337 – De Honderdjarige Oorlog begint
1347 – De Zwarte Dood bereikt Europa
1378 – Het Grote Schisma
1389 – De Ottomanen veroveren Zuidwest-Europa
1453 – De val van Byzantium
1455 – Gutenberg vindt de boekdrukkunst uit
1492 – Columbus ontdekt de Nieuwe Wereld
1517 – De Reformatie

476: De val van het Romeinse Rijk

De Engelse schilder Thomas Cole (1801-1848) hield zich bezig met de val van wereldrijken in zijn vijfluik ‘The Course of Empire’. ‘Desolation’ is het laatste schilderij in de serie. Het legt de sfeer van tientallen jaren na de val van een rijk vast.

In de laatste eeuwen van het uitgestrekte Romeinse Rijk is het steeds moeilijker om het gebied te besturen. In het jaar 396 wordt het Romeinse Rijk uiteindelijk verdeeld in het West-Romeinse Rijk en een oostelijk rijk, Byzantium.
In 402 wordt Rome verlaten als hoofdstad van het West-Romeinse Rijk en wordt Ravenna de nieuwe hoofdstad.
Vervolgens wordt Rome in 410 veroverd en geplunderd door een Germaanse stam, de Visigoten.
In 476 wordt de laatste West-Romeinse keizer, Romulus Augustus, afgezet door binnenvallende stammen uit Germanië. Het West-Romeinse Rijk valt uiteen in een reeks kleine koninkrijken die elkaar bestrijden.
Vroeger werden de eeuwen daarop de 'Donkere middeleeuwen' genoemd. Maar tegenwoordig is de wetenschap het erover eens dat de periode allesbehalve donker was.
Wel neemt de hoeveelheid bronnen die deze periode beschrijven in relatie tot de Romeinse tijd snel af. Dit gebeurde doordat het openbaar bestuur instortte en doordat veel geschriften verloren gingen tijdens plunderingen en oorlogen.

Volksverhuizingen

Hunnen molesteren de bewoners van een Romeinse villa. De afbeelding van de Franse illustrator Georges Rochegrosse (1859-1938) laat zien hoe Europeanen werden gezien als slachtoffers en de binnenvallende stammen uit het oosten als schurken tijdens de volksverhuizingen.

Invasies van verre volkeren worden vaak genoemd als de factor die het Romeinse Rijk ten val bracht en de middeleeuwen in gang zette. In wezen klopt dat, maar het beeld is genuanceerder.

De grenzen van het Romeinse Rijk stonden voortdurend onder druk van volksverhuizingen. In de laatste eeuwen van het West-Romeinse Rijk waren er volken zoals de Hunnen, Ostrogoten en Visigoten die het rijk binnendrongen.

Het nieuwe aan deze bewegingen op het Europese continent was dat de Romeinen niet langer de militaire kracht hadden om de binnenvallende volken te verdrijven.

In de nadagen van het Romeinse Rijk kwamen voornamelijk Germaanse stammen als de Ostrogoten en Visigoten het rijk binnen. Nadat het West-Romeinse Rijk was ingestort, rukten vooral Slavische stammen uit het oosten op.

De periode van volksverhuizingen duurt enkele eeuwen. Sommige geleerden noemen de verovering van Italië door de Longobarden in 568 als het einde van de periode, andere beschouwen de vestiging van het Frankische koninkrijk rond 800 als een natuurlijke afbakening.

711 – Moslimlegers vallen Europa binnen

Vanaf 711 vallen moslimlegers Europa binnen. In de daaropvolgende jaren winnen ze de ene na de andere veldslag op het Iberisch Schiereiland. De Spaanse en Portugese koninkrijken worden verdeeld en vallen een voor een om.
Pas in 718 of 722 (de bronnen zijn onzeker) slaagt een Europees leger erin een veldslag tegen de moslims op het Iberisch Schiereiland te winnen. Maar de mosliminvasie in Europa gaat door. Deze werd pas in 732 gestopt bij Tours in Frankrijk, toen een Frankisch leger onder Karel Martel de moslims versloeg.
Hierna beginnen de Europeanen de moslimgebieden langzaam maar zeker terug te veroveren, een periode die we kennen als de reconquista. Die stopt pas in 1492, wanneer de laatste moslimbezittingen op het Iberisch Schiereiland vallen.

793 – Het Vikingtijdperk begint

Het klooster van Lindisfarne ligt op een eiland voor de kust van wat nu Noordoost-Engeland is, tussen Newcastle en Edinburgh.

De eerste geregistreerde inval van Vikingen uit Scandinavië vindt plaats in 793 op het Oost-Engelse eiland Lindisfarne. Hier wordt het plaatselijke klooster geplunderd. In de eeuwen daarna onderwerpen de Scandinaviërs grote delen van Engeland, Noord-Frankrijk en Ierland.
Tijdens hun rooftochten en handelsexpedities dringen de Vikingen bovendien diep door in Oost-Europa, waar ze langs de grote rivieren nieuwe koninkrijken stichten.
In Scandinavië eindigt de Vikingtijd in 1066, wanneer de Vikingen verliezen van koning Harold II van Engeland in de Slag bij Stamford Bridge. Pas dan beginnen de middeleeuwen in de Scandinavische landen.

800-814: Karel de Grote stabiliseert Europa

De Saksische leider Widukind geeft zich in 785 over aan Karel de Grote in Paderborn.

Sinds de val van het West-Romeinse Rijk verkeert Europa in chaos. Maar in het jaar 800 weet de Frankische koning Karel de Grote zich te laten kronen tot 'Romeinse keizer' over een groot deel van West-Europa.

De koning der Franken en zijn onoverwinnelijke leger vullen de leemte die het oude Rome heeft achtergelaten en stichten een machtig rijk. Lees hier hoe Karel de Grote van koning naar keizer ging en de basis legde voor het moderne Europa.

Tot aan zijn dood in 814 bouwt Karel de Grote een staatsapparaat op dat qua efficiëntie vergelijkbaar is met het stelsel dat het Romeinse Rijk jarenlang machtig maakte.

In de jaren na Karels dood wordt het Frankische koninkrijk opgesplitst. De kleinere koninkrijken die zo ontstaan, zijn over het algemeen vrij stabiel en daardoor bestand tegen invasies en volksverhuizingen van buitenaf.

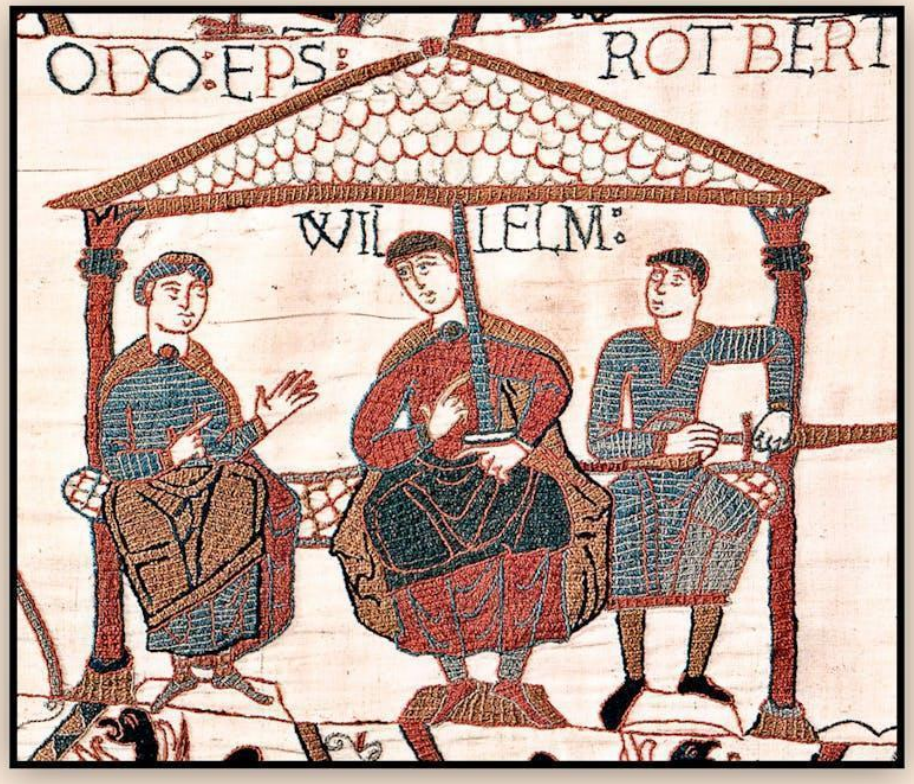
De Vikingen vormen echter gedurende de hele periode een bedreiging en zaaien in heel Europa terreur met hun verrassingsaanvallen.

Uiteindelijk worden de Vikingen echter opgenomen in de lokale gemeenschappen waar ze zich vestigen – of met geweld verdreven.

1054 – De christelijke kerk splitst zich

Na eeuwen van onenigheid over de interpretatie van de Bijbel splitst de christelijke kerk zich in tweeën: de rooms-katholieke kerk voornamelijk in het westen en de Grieks-katholieke kerk voornamelijk in het oosten.

1066 – De strijd om de Engelse troon

Willem de Veroveraar tussen zijn twee halfbroers, Willem en Odo. Fragment van het geborduurde wandtapijt van Bayeaux, waarop de Slag bij Hastings is afgebeeld over 68 meter linnen.

Als de Engelse koning Eduard de Belijder in 1066 kinderloos sterft, bevindt het land zich in een ongelukkige situatie. Wie zal de troon erven?
De Engelse graaf Harold Godwinson ziet zijn kans schoon en grijpt de macht als Harold II van Engeland. Maar er zijn andere gegadigden voor de troon.
Eerst valt een Noors leger Noord-Engeland binnen, maar het wordt verslagen door Harolds troepen in de Slag bij Stamford Bridge.
Kort daarna valt een ander vijandelijk leger Engeland binnen. Deze keer vanuit het zuiden, geleid door de Normandische hertog Willem de Veroveraar, die kort daarna in de Slag bij Hastings Harolds leger verslaat en de nieuwe Engelse koning doodt.
Daarop bestijgt Willem de Veroveraar de troon van Engeland.
De Vikingtijd eindigt en de middeleeuwen beginnen
In Scandinavië wordt het einde van de Vikingtijd gezien als het begin van de middeleeuwen.
Soms wordt de Slag bij Stamford Bridge in 1066 beschouwd als het einde van de Vikingtijd. De overgang van de Scandinavische koninkrijken naar het christendom in de 10e eeuw is een andere belangrijke scheidslijn.

1094 – Spanje wordt heroverd

De binnenplaats van het paleis Alhambra in Granada is een van de meest elegante en overdadige voorbeelden van Moorse architectuur in Spanje. Het paleis werd gebouwd in de 13e en 14e eeuw.

In de eeuwen daarvoor werd een groot deel van het Iberisch Schiereiland veroverd door Moorse moslims uit Noord-Afrika en moslimlegers waren zelfs doorgedrongen tot in Frankrijk. Maar in 1094 gingen de christelijke Spaanse vorsten in de tegenaanval.
Rodrigo Diaz de Vivar, beter bekend als El Cid en een van de beroemdste bevelhebbers van de middeleeuwen, slaagt erin om dat jaar het vorstendom Valencia te heroveren op de Moorse moslims.

1096: De Eerste Kruistocht

Op het Concilie van Clermont roept paus Urbanus II op tot militaire steun voor de strijd van Byzantium tegen de Turken. De toespraak van paus Urbanus is het startpunt voor de eerste kruistocht. Verluchte boekpagina uit ca. 1475.

De kruistochtperiode beslaat bijna 200 jaar en neemt daarom veel ruimte in op een tijdlijn van de middeleeuwen.
Het begon allemaal toen de keizer van het Oost-Romeinse Rijk, Byzantium, de christelijke paus in het westen om hulp vroeg, omdat Byzantium onder druk stond van binnenvallende islamitische buurstaten.
In plaats van een kleine militaire versterking, zoals de keizer verwachtte, trekken christelijke kruisvaarders met duizenden tegelijk richting de heilige stad Jeruzalem. Ze verwoesten de stad en een groot deel van het Midden-Oosten.
Maar in plaats van de gebieden terug te geven aan Byzantium, stichten de kruisvaarders nu rooms-katholieke koninkrijken in het Midden-Oosten – de zogeheten kruisvaardersstaten.
De Eerste Kruistocht van de middeleeuwen duurde van 1096 tot 1099.

1146-49 – De Tweede Kruistocht

Nadat moslimtroepen erin geslaagd zijn de belangrijke christelijke kruisvaardersstad Edessa te heroveren, roept de paus in Rome opnieuw op tot een kruistocht.
De kruistocht draait echter uit op een fiasco wanneer het kruisvaardersleger onder de voet wordt gelopen bij de stad Damascus.

1087-1192 – De Derde Kruistocht

Onder leiding van de kundige legerleider Saladin weten de moslimtroepen in 1087 Jeruzalem te heroveren.
Twee jaar later beginnen de christelijke vorsten de Derde Kruistocht onder leiding van onder anderen Barbarossa en de Engelse koning Richard I Leeuwenhart.
Barbarossa verdrinkt echter op weg naar Jeruzalem. Leeuwenhart arriveert er, maar slaagt er niet in de Heilige Stad te heroveren.

1241 – Mongolen verdwijnen uit Europa

In slechts zes jaar tijd hebben Mongoolse cavalerielegers grote delen van Oost-Europa aan zich onderworpen.
Elk leger dat door de Europese vorsten op hen af werd gestuurd, werd weggevaagd, en in 1241 staan de onstuitbare Mongoolse strijders voor Wenen.

1291 – De kruisvaarders worden uit het Midden-Oosten geschopt

De islamitische Mammelukken veroveren het laatste christelijke kruisvaardersbolwerk in het Midden-Oosten: Akko.
Daarmee komt er een einde aan 200 jaar van min of meer constante strijd tussen christelijke kruisvaarders en islamitische koninkrijken en vorsten in het Midden-Oosten.

1303 – De paus wordt gearresteerd

Het pauselijk paleis in Avignon in het zuiden van Frankrijk was 70 jaar lang de residentie van de zogeheten tegenpausen.

Paus Bonifatius VIII en de Franse koning Filips IV, bijgenaamd Filips de Schone, hebben lang onenigheid gehad over wie belastingen mag innen van onder meer kerken en kloosters.
Als de paus in 1302 een decreet uitvaardigt waarin hij voor eens en altijd verklaart dat de paus, als Gods vertegenwoordiger op aarde, boven de koning staat, is de maat vol voor Filips de Schone.
Hij laat de paus in 1303 opsluiten. Na lijfstraffen sterft de paus ongeveer een maand later.
In 1309 verhuist de pauselijke zetel van Rome naar Avignon in Frankrijk, waar hij de volgende 70 jaar blijft.

1337 – De Honderdjarige Oorlog begint

Sinds de verovering van Engeland in 1066 door de Normandiërs heeft de Engelse koning ook grote bezittingen in Frankrijk en maakt hij meermaals aanspraak op de Franse troon.
Tussen 1337 en 1453 wordt er een reeks conflicten en kleine oorlogen uitgevochten tussen Engeland, Frankrijk en het vorstendom Bourgondië – allemaal om de macht in Frankrijk.
De Honderdjarige Oorlog is de langste oorlog van de middeleeuwen, hoewel hij geen 100 jaar duurt en eerder een langdurige staat van vijandschap tussen de twee machten is.
De oorlog eindigt ermee dat Engeland uiteindelijk vrijwel al zijn bezittingen op het Europese vasteland verliest.

1347 – De Zwarte Dood bereikt Europa

Het schilderij ‘De triomf van de dood’ van Pieter Bruegel de Oude uit 1562 gaat niet specifiek over de pest, maar het schilderij weerspiegelt de alomtegenwoordigheid van de dood in de eeuwen waarin de pest welig tierde.

Een van de ergste rampen die de wereld ooit getroffen heeft, bereikt Europa in 1347.
De Zwarte Dood – de pest – doodt miljoenen mensen en verwoest hele dorpen. Ongeveer een derde van de Europese bevolking sterft. Maar de pest heeft ook zijn voordelen. De weinige boeren die zijn overgebleven om de akkers te verzorgen, kunnen plotseling betere voorwaarden eisen van de landheren, omdat er nu veel vraag is naar hun werk in het ontvolkte Europa.

1378 – Het Grote Schisma

De middeleeuwen worden sterk gekenmerkt door pauselijke politiek. Een van de meest extreme uitingen van de spanningen binnen het pausdom is het ‘Grote Schisma’.
Gedurende 70 jaar was de pauselijke zetel gevestigd in Frankrijk en in die tijd waren de gekozen pausen en de meeste kardinalen Fransen. Het conflict ontstond toen paus Gregorius XI in 1378 stierf, nadat hij het pausdom het jaar daarvoor had teruggegeven aan Rome. De nieuwe paus, Urbanus VI, is Italiaans en blijft in Rome.
Urbanus VI is weinig geliefd en later dat jaar kiezen de kardinalen een nieuwe paus, die zich in Avignon vestigt. Vanaf dat moment tot 1417 heeft de rooms-katholieke kerk twee concurrerende pausen.

1389 – De Ottomanen veroveren Zuidwest-Europa

Istanboel met de oude Byzantijnse basiliek Hagia Sophia, tegenwoordig een moskee, op de achtergrond. Schilderij van Théodore Gudin (1802-1880)

De Ottomanen, die grote delen van het voormalige Byzantijnse Rijk hebben overgenomen, rukken vanuit het zuidwesten op naar Europa. In 1389 probeert een geallieerd leger van christelijke Europese vorsten uit onder meer Servië en Bosnië hen tegen te houden in Kosovo. De strijd draait uit op een bloedbad voor beide partijen, maar de Ottomanen komen als strategische winnaars uit de strijd. Ze controleren nu een groot deel van Zuidwest-Europa.

1453 – De val van Byzantium

1455 – Gutenberg vindt de boekdrukkunst uit

1492 – Columbus ontdekt de Nieuwe Wereld

1517 – De Reformatie

De Kruistochten

Eerste Kruistocht 1096-1099
Tweede Kruistocht 1145-1149
Derde Kruistocht 1187-1192
Vierde Kruistocht 1202-1204
Vijfde Kruistocht 1213-1221
Zesde Kruistocht 1228-1229
Zevende Kruistocht 1248-1254
Achtste Kruistocht 1270
Negende Kruistocht 1271-1272

Eerste Kruistocht 1096-1099

Paus wilde ongelovigen dood hebben
Toen Europa uiteenviel en de Kerk verscheurd raakte, zag Paus Urbanus II maar één uitweg: een heilige oorlog die de christenen zou verenigen. Hij hitste met vurige redes 100.000 ridders, boeren, vrouwen en kinderen op om de islam uit te roeien.
Honger, onherbergzame streken en machtige legers. De kruisvaarders moesten vele gevaren trotseren op hun 3000 kilometer lange tocht naar Jeruzalem. Vervuld van haat tegen de moslims en dromend van een snelle overwinning trok het van geloofsijver vervulde leger een spoor van bloed van West-Europa naar de Heilige Stad.
Op 15 juli 1099 - na een belegering van vijf weken - namen de kruisvaarders Jeruzalem in. De dagen hierna doodden ze een groot aantal islamitische en joodse burgers van de stad. Ze stelden Arnulf van Chocques aan als patriarch - hoofd van de kerk - in Jeruzalem. De nieuwe patriarch bestreed de priesters van andere christelijke geloofsrichtingen te vuur en te zwaard.
Bijna 100 jaar lang was Jeruzalem in christelijke handen.

Zootje ongeregeld valt Jeruzalem aan: Zo verliep de Eerste Kruistocht Een bonte stoet van 100.000 geharde Franken, gelukzoekende ridders en boeren marcheerde in 1096 door religieuze waanzin gedreven richting Jeruzalem. Maar het kalifaat van Bagdad was niet van plan het Heilige Land op te geven.

Tweede Kruistocht 1145-1149

Kruistocht was grote mislukking

In 1145 brachten pelgrims uit het Heilige Land de paus slecht nieuws: het graafschap Edessa was gevallen. De paus riep op tot een kruistocht en overal in Europa werden legers gevormd.

De kruistocht mislukte. De Europeanen werden vernederd door een nieuwe lichting islamitische aanvoerders en keerde onverrichter zake terug.

Zo'n 40 jaar later, in juli 1187, werd het er voor de christenen niet beter op toen Saladin het leger van het koninkrijk Jeruzalem versloeg. De stad viel in oktober. Naar men zegt stierf paus Urbanus III van verdriet toen het nieuws hem ter ore kwam.

Derde Kruistocht 1187-1192

Richard Leeuwenhart zorgde voor slachtpartij

Na de val van Jeruzalem riep de nieuwe paus, Gregorius VIII, op tot een nieuwe kruistocht waarvoor ook Richard I 'Leeuwenhart' zich aanmeldde. Het christelijke leger veroverde veel steden en bezette Cyprus, dat een uitvalsbasis werd voor toekomstige kruisvaarders.

Leeuwenhart was verantwoordelijk voor de moord op 2700 moslimburgers. Ondanks zijn wrede optreden slaagde hij er niet in Jeruzalem in te nemen. Na overleg met Saladin mochten pelgrims wel de stad in.

Voor de ogen van Saladins soldaten liet Leeuwenhart zijn gevangenen onthoofden.

Vierde Kruistocht 1202-1204

Kruistocht afgeblazen

Nog voordat de kruisvaarders Europa uit waren, was hun geld al op, dus toen de Byzantijnse prins Alexios Angelos hun hulp inriep bij een coup, zagen ze hun kans schoon.

33.500 mannen zouden bij de vierde kruistocht scheep gaan. Slechts een derde kwam opdagen.

Helaas kon Alexios hen niet betalen. Als wraak namen ze Constantinopel in en plunderden ze de stad.

De paus ontsloeg hen daarop van de opdracht om naar Jeruzalem te trekken.

De Vierde Kruistocht ontspoorde door goudkoorts.

Vijfde Kruistocht 1213-1221

De strijders lieten Jeruzalem links liggen

Kruisvaarders sloegen het beleg op bij de belangrijke Egyptische stad Damietta.

Toen de stad eindelijk viel, kibbelden ze onderling 20 maanden over de heerschappij. De verslagen sultan al-Kamil nam zijn kans waar en bood hun Jeruzalem aan in ruil voor Damietta.

De kruisvaarders rukten daarop naar Caïro op om de sultan te verslaan. Ze liepen echter vast in de modder en konden zich niet verweren tegen aanvallen. Noodgedwongen ondertekenden ze
een vredesakkoord waarin stond dat ze Egypte moesten verlaten.

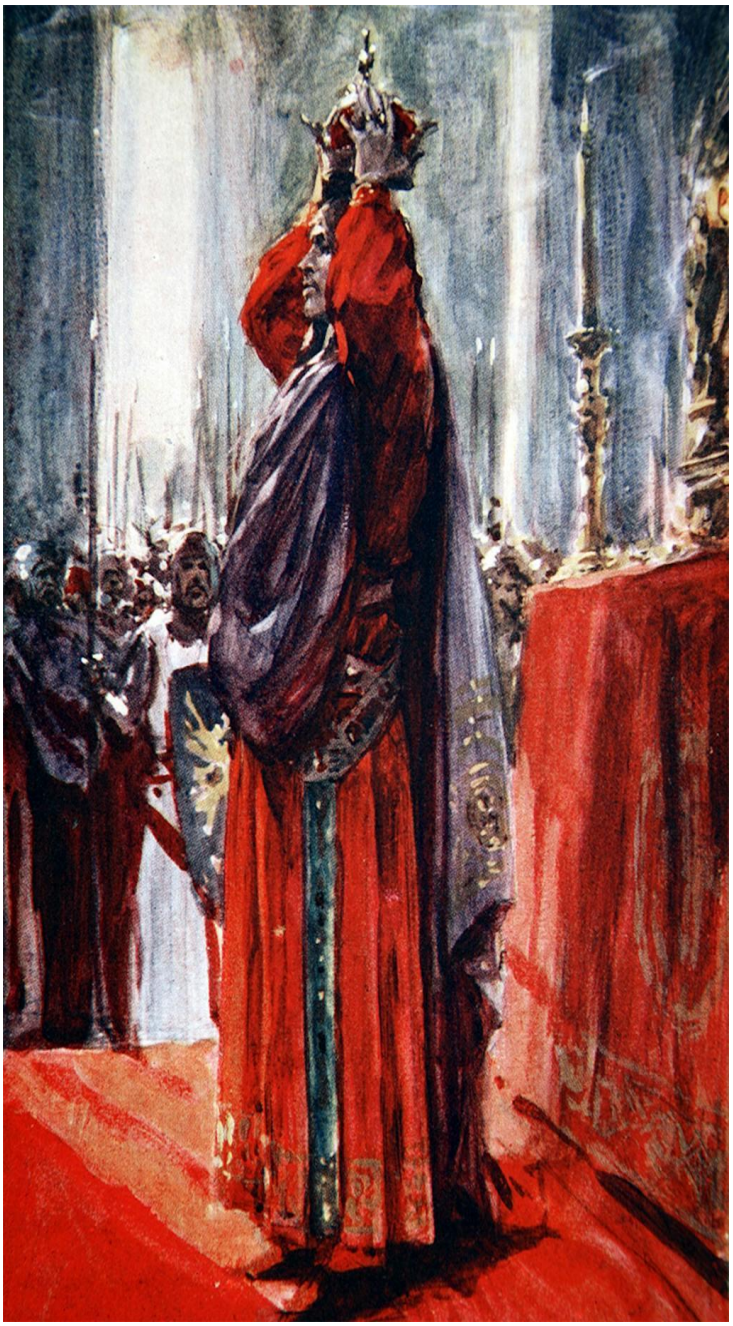

Zesde Kruistocht 1228-1229

Keizer nam de heilige stad in

De Rooms-Duitse keizer Frederik II was de spil van deze kruistocht. Dat was raar, want hij had eerder verkondigd dat Mozes, Mohammed en Christus bedriegers waren.

Toen de keizer Jeruzalem naderde met 3000 soldaten, sloot sultan al-Kamil pardoes een verdrag waarbij hij de stad aan Frederik overdroeg.

Frederik II kroonde zichzelf tot koning van Jeruzalem.

Zevende Kruistocht 1248-1254

Jeruzalem nauwelijks 15 jaar van de christenen

Krap 15 jaar was Jeruzalem in handen van de christenen. In 1244 veroverden Turkse Mamelukken de stad.

Om de macht weer in handen te krijgen, organiseerde de Franse koning Lodewijk IX een nieuwe kruistocht. Hij nam de havenstad Damietta in en kreeg van de sultan hetzelfde aanbod als bij de vijfde kruistocht: Damietta in ruil voor Jeruzalem.

Maar net als zijn voorganger bedankte Lodewijk ervoor. Hij meende recht te hebben op Jeruzalem en weigerde te onderhandelen. Omdat de sultan op sterven lag, dacht Lodewijk dat zijn leger gauw vrij spel zou hebben. Maar hij had het mis.

De sultan werd opgevolgd door een bekwame krijgsheer, Turan Shah, die het kruisvaardersleger versloeg.

Achtste Kruistocht 1270

Kwade koning riep op tot kruistocht

Door vele heroveringen hadden de christenen nog maar enkele steden in Egypte in bezit.

Dit zat Lodewijk IX zo dwars dat hij met een groot leger naar Tunis trok. Hij wilde deze stad gebruiken als springplank naar Egypte. Maar het drinkwater ter plekke bleek vervuild en veel kruisvaarders, onder wie de koning, kwamen om.

Het kruisvaardersleger keerde daarop niet veel later huiswaarts.

Negende Kruistocht 1271-1272

Engelse prins sloot een verbond met de Mongolen

Toen de Engelse prins Eduard I hoorde dat het christelijke Tripoli bedreigd werd, trok hij ten strijde.

Hij ontzette Tripoli en ging een verbond aan met de Mongolen die Perzië, Irak en een gedeelte van Anatolië hadden veroverd.

Net toen Eduard de Egyptenaren zou aanvallen, moest hij naar huis. Zijn vader was overleden en Eduard moest tot koning gekroond worden.

Dit was het einde van de christelijke invloed in dit gebied. Antiochië viel in 1268, Tripoli in 1289 en Akko in 1291. Duizenden vluchtten per schip naar Cyprus, dat in handen bleef van de kruisvaarders.

Akko, de laatste christelijke stad in het Heilige Land, viel in 1291.

Karel Martel – Wegbereider van het Karolingische keizerrijk

De postume roem van Karel Martel (686-741) heeft altijd in de schaduw gestaan van die van zijn kleinzoon Karel de Grote, de eerste keizer van het Karolingische rijk. Toch is zijn betekenis groot. De definitieve neergang van de Merovingische dynastie ten gunste van de Karolingische hofmeiers begon met hem. Ook stond Karel Martel aan de wieg van het feodale of leenstelsel doordat hij een ruiterleger van vazallen oprichtte, die voor hun diensten onder meer land in leen kregen. Karel Martel ('de Hamer') stuitte ook de islamitische invasie in het latere Frankrijk. Voor de Nederlandse geschiedenis is van belang dat hij in 734 een eind maakte aan het Friese koninkrijk.

Moeilijke jonge jaren

Karel groeide op in netelige omstandigheden. Hij was de zoon van hofmeier Pepijn II van Herstal, bijgenaamd de Jonge, de Dikke of de Middelste, en diens tweede vrouw of concubine Alpaida, een edelvrouw uit de omgeving van Luik. De palts van Herstal was Pepijns hoofdresidentie, waar Karel ook geboren zou zijn. Pepijns eerste vrouw, de zeer wilskrachtige Plectrudis, zag deze gang van zaken met lede ogen aan. Na 702 herstelde Pepijn de echtelijke band met Plectrudis. In 714 wist ze Pepijn er kort voor zijn dood van te overtuigen zijn kinderen te onterven ten gunste van zijn achtjarige kleinzoon Theudoald die onder haar regentschap stond. Om opstand te voorkomen liet ze de achtentwintigjarige Karel opsluiten in Keulen.

Een overlevering over de doopnaam van Karel toont de complicaties van de Frankische polygame praktijken. Na Karels geboorte zou een boodschapper op zijn tenen naar Pepijn zijn geslopen, die op dat moment naast Plectrudis zat, waarna hij Pepijn toefluisterde: *'Es ist ein Carl'* ('Het is een kerel'). *'Als het een Carl is, zullen we hem ook Carl noemen,'* antwoordde Pepijn.

De kansen keren

Vermoedelijk 17de-eeuws fantasieportret van Radbod. Voormalig stadhuis van Medemblik.De intrige van Plectrudis bleek Karel juist te stimuleren. Hij ontsnapte in 715, of werd noodgedwongen door Plectrudis in vrijheid gesteld, en zocht steun bij de edelen van Austrasië, één van de Frankische koninkrijken. De 'Frankische burgeroorlog' volgde, met overwinningen voor Karel bij Amblève (716) en Vincy (717). Wel leed hij in 716 bij Keulen een gevoelige nederlaag tegen de Friese koning Radbod, die zich in de burgeroorlog had gemengd. Het pleit werd beslecht in 718, toen Karel Martel zowel koning Chilperic II van het centrale Frankische koninkrijk Neustrië versloeg als zijn latere bondgenoot Odo de Grote van Aquitanië.
Karel had zich bewezen als groot krijgsman en organisator van doeltreffende plundercampagnes. De naam Karolingen vond tijdens deze oorlog ingang als 'partijnaam'. Plectrudis' onfortuinlijke kinderen en kleinkinderen, zoals de aan de kant geschoven Theudoald, gingen als 'laatsten der Pippiniden' de geschiedenis in.

Grafzerk van Plectrudis in St. Maria im Kapitol, Keulen (ca. 1160)Plectrudis trok zich terug in Keulen, waar ze de kerk St. Maria im Kapitol stichtte. Ze overleed vermoedelijk omstreeks 725. Een extra bittere pil was haar noodzakelijke verzoening met haar overwinnaar Karel Martel, aan wie ze de 'schat van Pepijn' moest afstaan, een hoeveelheid goud en kostbaarheden die van groot belang was voor het verwerven van getrouwen en bondgenoten. Net als velen uit en rondom het Karolingische geslacht belandde Plectrudis op de katholieke heiligenkalender, dankzij de talrijke kerken en kloosters die ze met Pepijn had gesticht.
Karel werd de 'hofmeier van alle Franken': een belangrijke bouwsteen in het fundament van het latere Karolingische rijk. In voorliggende jaren was hij getrouwd met Rotrude van Trier, met wie hij vijf kinderen kreeg. Na haar dood in 724 huwde hij Swanhild, met wie hij eveneens een zoon kreeg. Daarnaast was er een langdurige verhouding met zijn minnares Ruodhaid, aan welke relatie ook weer vier kinderen ontsproten.

Dreiging van de Omajjaden

In 721 kwamen de islamitische Omajjaden voor het eerst vanuit Spanje naar het noorden. Ze werden bij Toulouse verslagen door Odo van Aquitanië. Karel Martel besefte dat een professionele krijgsmacht nodig was tegen deze voortdurende dreiging. Hoe vooruitziend dit was, bleek in 732 bij een nieuwe opmars van de Omajjaden: naar schatting 80.000 man onder leiding van emir Abdul Rahman. Aquitanië werd onder de voet gelopen en geplunderd, Odo vluchtte naar Karel Martel.

Odo de Grote verslaat de 'Saracenen' bij Toulouse. Franse historieprent van N. Tardieu (1674-1749)
Karel organiseerde een voorloper van het staande leger: een kern van geharde en loyale veteranen in plaats van ad hoc opgeroepen weerbare mannen onder hun 'hertogen', zoals tot dan toe de gewoonte was. Hij bekostigde dit door confiscaties van kerkelijk bezit. Dreigende excommunicatie wegens deze inbeslagnames werd afgewend door het optreden van de invloedrijke missionaris en bisschop Bonifatius.

De veteranenkern werd uitgebreid met gelegenheidstroepen, maar vormde toch een snel inzetbare elitekrijgsmacht. Dankzij de introductie van de stijgbeugel, naar het voorbeeld van de Byzantijnen en de in het kielzog van de Hunnen naar Europa opgerukte Avaren, bouwde Karel ook een zware cavalerie op.

Slag bij Poitiers of Tours

Zijn bijnaam 'de (strijd)hamer' dankt Karel Martel aan zijn overwinning op het leger van Abdul Rahman bij Poitiers in 732. Hierbij speelde de nieuw opgezette zware cavalerie nog geen rol van betekenis, enkele jaren nadien wel.

Karolingische cavalerie. Gouden psalter van Sankt Gallen, circa 885-895, Stifsbibliothek St. Gallen.Als zoveel historische signaalmomenten is deze slag omgeven door onzekerheden en herinterpretaties. De vroegste bron dateert van twintig jaar na dato, terwijl de verschillende kronieken elkaar tegenspreken. De precieze locatie is evenmin bekend: vermoedelijk dichter bij Tours dan bij Poitiers, zodat veel historici spreken van de Slag bij Tours. Maar het is zeker dat deze Frankische overwinning het einde betekende van de Arabische expansie in Europa.
Abdul Rahman trok vanuit Aquitanië verder, plunderde Bordeaux en stootte door naar Poitiers. Deze stad was gelegen op een kruispunt van handelswegen en had zich ontwikkeld tot belangrijk economisch en religieus centrum, met de laat-Romeinse kerk van Sint-Hilarius en catacomben met rijke religieuze inventaris. Deze heiligdommen werden geplunderd, waarna Rahman zich op weg naar Tours begaf. Hier wachtten Karels troepen. Een Spaanse kroniek uit 754 meldt dat de veldslag plaatsvond na bijna zeven dagen van kleinere uitvallen en schermutseling. Deze lange aanloop werkte in Karels voordeel, omdat de voorraden van het moslimleger hierdoor snel slonken, terwijl de Franken met de ravitaillering minder moeite hadden in een gebied dat ze veel beter kenden dan hun vijanden.

Op de zevende dag positioneerde Karel een groot deel van zijn leger, waarvan de kern bestond uit zijn geharde veteranen, vlak voor een bosrand op een sterk glooiend terrein, zodat de troepen van al-Rahman zeer nadelig bergopwaarts moesten strijden. De Franken bleven 'onbeweeglijk als een muur'. Het voordeel van de moslimcavalerie ging bovendien verloren door de bescherming van de bosrand achter de Frankische ruggen en in hun flanken. De Frankische linie stond dicht opeengepakt, met vóór zich een dichte haag van lange lansen. Twee dagen lang weerstonden de Franken de aanvalsgolven van de islamitische overmacht, terwijl ze 's nachts zelf tot de aanval overgingen. Op een ochtend bleek het hele Arabische leger in grote haast weggetrokken, met achterlating van het kamp, de rijke buit van de voorafgaande rooftochten en naar zeggen 10.000 doden, inclusief het lijk van Abd al-Rahman Al Ghafiqi.

Bekende voorstelling van de Slag bij Poitiers; centraal zien we Karel Martel zijn strijdhamer (eigenlijk een strijdbijl) zwaaien.

Charles de Steuben, Musée du Château de Versailles.

Nieuwe gebiedsuitbreiding

Tot aan de verdrijving van de laatste Moren uit Spanje in 1492 stak nooit meer een grote islamitische legermacht de Pyreneeën over. Maar Karels overwinning bij Tours maakte niet onmiddellijk een einde aan de Arabische aanvallen. Die gingen op kleinere schaal gewoon door. De overheersing door de Omajjaden van Septimanië in het zuidoosten van Frankrijk, ruwweg overeenkomend met de Romeinse provincie *Gallia Narbonensis*, kwam pas enkele decennia later ten einde. Dit laatste restant van het oude Visigotische koninkrijk was in 721 door hen overrompeld, waarna een grote mate van zelfbeschikking was toegestaan.

Op deze gedenkpenning van Theuderik IV uit 1713 wordt Karel Martels overwinning in 732 op zijn conto geschreven.De islamitische invasie vormde voor Karel een prima legitimatie om een al lang bestaand verlangen te realiseren: heerschappij over Aquitanië en de Provence. Hertog Odo van Aquitanië deed afstand in 735; zijn zoon Hunold erkende Karel als opperheer, waarmee overigens de feitelijke onderwerping nog lang geen feit was. Maar Karel was nu toch zo onaantastbaar geworden, dat hij het niet meer nodig vond om na de dood van zijn stroman Theuderik IV (koning van Austrasië, Neustrië en Bourgondië) in 737 een nieuwe Merovingische koning op de troon te zetten. De paus bood hem twee jaar later zelfs de titel van Romeins consul aan; Karel weigerde deze eer, omdat hij dan met de paus tegen de Longobarden zou moeten strijden. Liever versterkte hij zijn positie door middel van nieuwe veldtochten tegen Beieren, Alemannië, Saksen en ook Aquitanië.

Onderwerping van de Friezen

Na jaren smaakten ook de Friezen de wraak van Karel Martel, die hun koninkrijk in enkele fasen van de kaart veegde. Na Radbods dood in 719 was zijn opvolger Poppo, de laatste Friese koning van wie de naam bekend is, zijn gebied ten westen van het Vlie al aan de Franken kwijtgeraakt. Karel liet ook Willibrord vanuit Utrecht zijn zending hervatten.

Omstreeks 733 viel Karel Martel opnieuw binnen. Het Friese leger werd teruggedrongen naar Oostergo; het volgende jaar sneuvelde de jonge en onervaren Poppo als een van de eersten tijdens de slag aan de Boorne, waar de Friezen met ongeveer 2500 man tegenover een dubbele Frankische overmacht stonden. Friesland ten westen van de Lauwers werd nu ook ingelijfd bij het Frankische rijk. Het laatste deel van de Friese landen, van de Lauwers tot de Wezer, werd door Karel de Grote in 785 geannexeerd.

Karel Martel verdeelt zijn rijk onder Karloman en Pepijn III. Grandes Chroniques de France, 14de eeuw.

Dood en opvolging

Ivoren schaakstuk uit het (legendarische) 'schaakspel van Karel de Grote'. Zuid-Italië, 11de eeuw. Schatkamer van Saint-Denis, Cabinet des medailles, Parijs.Karel Martel stierf in 741 op ongeveer vijfenvijftigjarige leeftijd in Picardië. Zijn gebieden waren het

jaar tevoren al verdeeld onder zijn volwassen zonen Karloman en Pepijn III de Korte. De broers namen hun jongere broer Grifo gevangen en verbanden hem naar een klooster; in 753 werd hij alsnog door mannen van Pepijn op de vlucht vermoord.
In 743 haalden de broers de Merovingische koningszoon Childerik III uit een klooster en zetten hem op de troon, vanuit het oogpunt van legitimiteit en continuïteit. Het duurde niet al te lang. Met pauselijke goedkeuring zette Pepijn hem weer af in 751. Pepijn werd tot koning gekozen, Childeriks magisch geachte lange Merovingische haar viel onder de schaar en hij sleet zijn leven verder waarschijnlijk in het Sint-Bertinusklooster in Sint-Omaars. Ook Childeriks zoon Theuderik (V) werd in een klooster ondergebracht en verdween uit de geschiedenis.

Toen Childerik naar het klooster werd gezonden was Pepijns zoon, de latere Karel de Grote, ongeveer negen jaar oud. Het rijk van deze telg zou dat van Karel Martel verre overtreffen. Het reikte van de Noordzee en de Elbe tot de Midden-Donauvlakte, en van Noord-Spanje tot bezuiden Rome in Italië.